

Наталія Московченко

Національний транспортний університет (Україна)
кандидат історичних наук, доцент

Юрій Палеха

Національний транспортний університет (Україна)
кандидат історичних наук, професор

Наталія Зозуля

Національний транспортний університет (Україна)
кандидат філологічних наук, доцент

Організація архівної справи в Україні в умовах паперового голоду

Анотація. Метою статті є висвітлення на основі інформації архівних документів, опублікованих джерел та досліджень сучасних істориків умов, в яких відбувалося формування сучасної архівної системи України. **Методологія дослідження** ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності та системності. Використані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: кількісний, хронологічний, ретроспективний, історіографічний аналіз, узагальнення. **Наукова новизна** роботи полягає в комплексному аналізі архівних та опублікованих джерел із зазначеної теми та співставлення цієї інформації. Автори пояснили поняття «паперовий голод», визначили причини його виникнення та дали оцінку втратам, яких зазнали українські архіви в роки паперового голоду. У роботі висвітлені як позитивні, так і негативні сторони діяльності установ, які були причетні до створення та розвитку мережі архівних установ на території України і фактично здійснювали керівництво архівною справою України, приділивши особливу увагу діяльності Істпарту. **Висновки.** Формування сучасної архівної системи України відбувалося в 1920–1930-х роках в умовах повоєнної та післяреволюційної розрухи, а також в умовах паперового голоду й тиску партійно-командної системи, що призвело до створення та існування двох паралельних архівних систем – державної та партійної – й спричинило двозначність поняття «Єдиний Державний Архівний Фонд».

Ключові слова: архівна система, архівні фонди, Вукопмис, паперовий голод, ОБАК, Істпарт.

Постановка проблеми. Дослідження впливу політичної та економічної ситуації, яка склалася в Україні в 1920–1930-х роках, байдужого ставлення керівництва країни та пересічних громадян до проблем збереження історичної спадщини народу та тиску партійно-командної системи на формування архівної системи України дають змогу визначити причини створення та існування двох паралельних архівних систем – державної та партійної.

Аналіз джерел та останніх досліджень. Незважаючи на те, що останніми роками з'явилося чимало наукових праць, присвячених історії розвитку архівної справи в Україні, вплив реалій 20-х років ХХ століття на створення та розвиток архівної системи в Україні висвітлений недостатньо. Внесок в архівну справу представників Харківського осередку архівістів дореволюційного періоду та 1920–1930-х років досліджувала Н. Московченко. Розвитку архівної науки та архівної освіти й архівній періодиці цього періоду присвятила свої праці І. Матяш. Питанням історії архівної справи цього періоду присвячені окремі статті Української архівної енциклопедії, виданої Українським науково-дослідним інститутом архівної справи та документознавства (2008).

Основними джерелами для підготовки дослідження стали архівні документи Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВО України), Центрального державного архіву громадський об'єднань України (ЦДАГО України), збірники узаконень і розпоряджень Всеукраїнського революційного комітету та збірники узаконень, розпоряджень й інструкцій з архівної справи (1920–1930). Дослідження та систематизація цих джерел дали змогу проаналізувати умови, в яких почала формуватися сучасна архівна система України.

Мета статті. У запропонованому дослідженні автори поставили за мету на основі першоджерел та наукових праць окреслити становлення радянської архівної системи в Україні та напрями діяльності архівних органів у перші роки радянської влади, що були спрямовані в основному на забезпечення збереженості архівних документів.

Виклад основного матеріалу. Серед трагічних сторінок історії України періоду 1920–1930-х років існує ще одна – «паперовий голод». Це поняття маловідоме широкому загалу. Йдеться про використання архівних документів як сировини для паперової промисловості. Саме

в умовах паперового голоду й відбувалося становлення архівної справи в Україні. На тлі голодовок 1920-років і голодомору 1930-х років проблеми знищення архівних документів зазвичай відходить на другий план, але для архівної справи це стало справжньою трагедією. Ці роки позначилися зростанням кількості нових державних радянських установ, які для розгортання та документування своєї діяльності потребували паперу. Паперопереробні фабрики внаслідок війн та революції не працювали на повну потужність через брак сировини. Необхідність забезпечення паперової промисловості сировиною спонукала звернути увагу на документальні скарби архівів як джерело сировини.

Для побутових потреб також бракувало паперу, що стало причиною пограбувань архівних установ, які практично не охоронялися. Через зневагу пролетаріату до «переможених класів» особливо постраждали фамільні й церковні архіви, документи яких були найменш захищені. Внаслідок цього цінні історичні документи минулих століть використовувалися на виготовлення самокруток для паління та як обгортковий папір.

Архівні працівники постійно зверталися до владних структур із проханнями організувати охорону архівів, на що влада мало звертала свою увагу. Іноді архівістам вдалося витребувати у влади мандати з дозволом на вилучення викрадених з архівів матеріалів, завдяки чому вони могли рекувізувати архівні документи, які на базарах продавалися як папір для побутових потреб.

У лютому 1920 р. уповноважений з відбудови паперової промисловості в УСРР порушив перед Всеукраїнським революційним комітетом (Всеукрревкомом) питання про офіційне використання архівних документів для потреб паперової промисловості з метою створення необхідного запасу паперу. Розпочалося практично неконтрольоване методичне знищення архівних документів, які вважалися просто сировиною для паперової промисловості. Для подолання цієї ситуації українські архівісти на чолі з видатним істориком-архівістом Дмитром Багалієм підняли питання перед владою про проведення належної експертизи цінності архівних документів під час їх передачі на потребу паперової промисловості. Йшлося про створення при Всеукрревкомі спеціальної комісії, яка б забезпечила авторитетне вирішення питання про історичну цінність тих чи інших архівних зібрань або окремих документів. До складу комісії мали увійти представник Всеукрревкому, уповноважений по відновленню паперової промисловості, представник Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтва, старовини і природи (Вукопмису). З правом дорадчого голосу «для рішення вопроса о степени делового значения» документів запрошувався представник тієї установи, архів якої розглядався [ЦДАВОУ, Ф. 166, Оп. 2, Спр. 16. Арк. 1–4].

7 лютого 1920 р. прийнято постанову Всеукрревкому «Про використання радянських, колишніх державних, громадських і приватних архівів» [Собрание Узаконений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета, 1920 : 19], де уповноваженому в справі відбудови паперової промисловості доручалося негайно розпочати використання архівних документів, які не мали наукового або практичного значення.

Для встановлення порядку використання архівних документів для потреб паперової промисловості, а також збирання, реєстрації та охорони архівних документів, створено Особливу комісію Всеукрревкому. До її складу увійшли представник ревкому М. Бутвін, представник архівної секції Вукопмису Д. Багалій і уповноважений в справі відбудови паперової промисловості Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) А. Маковський. Створення комісії мало на меті здійснення нагляд за порядком розбирання та утилізації архівних документів. Без дозволу Особливої комісії використання архівних документів не тільки для потреб паперових фабрик, а й для будь-яких інших потреб заборонялося [Собрание Узаконений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета, 1920 : 19].

Однак склад комісії не забезпечував кінцевої мети її створення: представник Вукопмису, архівна секція якої у липні 1919 р. була перейменована в Головне архівне управління (Головарх), не міг протистояти при прийнятті рішень репрезентанту інтересів паперової промисловості та «політичному наглядчачеві». Це дає підстави для припущення, що комісія скоріше надавала законодавчого характеру нищенню архівних документів, ніж забезпечувала їх збереженість. Усі питання комісія вирішувала шляхом голосування, де більшість голосів належала представнику паперового тресту та партійному функціонеру. Д. Багалій згадував, що його становище в Особливій комісії було дуже складним, «бо паперовий трест, що на його користь її складено, намагався загарбати якомога більше архівного паперу і перероблювати його на фабриках, тим часом як ми, навпаки, повинні були зберегти всі папери, що мали хоч будь-яку наукову вагу для майбутнього». [Багалій Д.І., 1927 : 138]. Слід зазначити, що діяльність Комісії в цей час обмежувалася тільки територією Харківської губернії.

У зв'язку з припиненням діяльності Всеукрревкому в березні 1920 р. Рада Народних Комісарів (РНК) УСРР підтвердила своєю постановою від 9 березня 1920 р. «Про Особливу всеукраїнську архівну комісію» права, обов'язки, склад Комісії та перейменувала її в Особливу Всеукраїнську архівну комісію (ОВАК), поширивши тим самим її діяльність на всю територію

УСРР. У постанові наголошувалося, що ключовим напрямом діяльності цієї Комісії є робота «по охороні цінних в науковому відношенні архівних матеріалів» [Собрание Установлений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета, 1920 : 41].

Для розгортання своєї діяльності у всеукраїнському масштабі ОВАК порушила перед урядом республіки питання про організацію своїх місцевих органів – губернських комісій. До складу цих комісій мали обов'язково входити представники органів радянської влади, архівних секцій губкопмисів, установ Головпаперу і Робітниче-селянської інспекції. Голова комісії призначався губвиконкомом. При губкомісіях мав працювати штат інструкторів з розбирання архівів з розрахунку один на два повіти. Насамперед на них покладалися завдання з відбирання із архівів документів, які мали практичне та наукове значення й підлягали постійному зберіганню. «Непотрібні» архівні документи передавалися місцевим органам Головпаперу. За час існування ОВАК створено 6 таких комісій: Чернігівську, Катеринославську, Київську, Луганську, Полтавську, Одеську, Харківську, Миколаївську [Нариси, 2002 : 360].

Без дозволу губернських комісій згідно з постановою РНК УСРР від 24 квітня 1920 р. «Про утилізацію архівного паперу» установам заборонялося залишати для своїх потреб відібрану макулатуру. За погодженням з комісіями установи могли залишати 25% від загальної кількості відібраної макулатури після сплати Головпаперу витрат за розбирання матеріалів [Собрание Установлений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета, 1920 : 43].

З метою реєстрації архівів ОВАК та її губернські комісії вміщували у місцевій пресі обов'язкові постанови про облік у зазначений строк усіх без винятку архівів державних, громадських установ і організацій та приватних осіб. Подібні документи приймалися місцевими органами радянської влади – виконкомом і ревкомом. Передавання архівних фондів на зберігання установам та організаціям, переміщення їх у сховища губернських комісій і архівних секцій, встановлення зовнішніх охоронних постів мало забезпечити збереженість архівів.

Попри ці заходи, багато установ не реєстрували своїх архівів. Архівні секції, не маючи достатніх коштів та співробітників, не могли вжити заходів щодо опрацювання архівних матеріалів силами кваліфікованих архівістів. Це часто приводило до безконтрольної передачі Південпаперу (Южбум) цінних архівних документів. Наприклад, у Змієві на паперовій фабриці виявили 756 пудів архівних документів, привезених із різних місць. З цього приводу керівництво Харківського губернського архівного управління (губаху) терміново звернулося до Харківського губвиконкому з проханням опечатати ці матеріали й доручити нагляд за ними Зміївському повітовому відділу народної освіти. Серед документів, яким загрожувала загибель, були старі рукописні книги та справи з колишнього архіву Харківських судових установ і частина тюремного архіву. Однак випадки рятування архівних матеріалів були поодинокими. Через те, що не було інформації про подібні прецеденти або у зв'язку з особистою зацікавленістю самих представників експертних комісій, досить часто врятувати історичні свідчення виявилось неможливо.

Незважаючи на брак коштів і кваліфікованих співробітників, які займалися переважно виділенням документів для утилізації, комісії ОВАК здійснювали спроби забезпечити архівістів методичними документами та інструкціями. Так, у травні 1920 р. затверджено Тимчасову інструкцію про порядок відокремлення «ділових, наукових та непотрібних архівних матеріалів» та додаткову інструкцію до неї [ЦДАВОУ. Ф. 14, Оп. 1, Спр. 12. Арк. 18–20]. Згідно з цією інструкцією всі архівні документи – й ті, що підлягали збереженню, й ті, що виділялися для знищення, – підлягали архівному описуванню. Усі без винятку документи до XIX ст., фонди колишніх губернських установ до 1880 р., міських і земських архівів до 1860–1870 рр., документи військово-морського відомства, канцелярій губернаторів, казенних палат, судових установ, управлінь державного майна, губернські комісії необхідно було передавати без попереднього розгляду до архівних секцій губкопмисів. Інструкція забороняла також будь-яке вилучення документів протягом п'яти років із фондів радянських установ, громадських організацій і кооперативів. Рішення про вилучення тих чи інших документів мало прийматися колегіально. У випадку незгоди одного з членів із рішенням комісії він міг оскаржити його безпосередньо перед ОВАК. Однак документального підтвердження про використання цієї інструкції губернськими архівними комісіями не знайдено.

Одночасно з комісіями ОВАК протягом двох років продовжували працювати архівні секції ВУКРПМИСУ – губкопмисів, що створювало паралелізм у керівництві архівною справою та негативно позначилося на загальному рівні розвитку архівної справи. Хоча завдання цих архівних установ – різне, але їх діяльність, безумовно, перетиналася. Отже, утворення установ архівного профілю з подібними функціями й завданнями, замість об'єднання на місцях і без того обмеженої кількості фахівців архівної справи, сприяло розпорошенню цих кадрів.

Формування державного архівного фонду УСРР зазнало помітного впливу ОВАК та її місцевих органів. З одного боку, на рахунок ОВАК числиться збереження історичних документів, створених до XIX ст., фондів губернських установ до 1880 р., земських та міських архівів до

1860-х рр. Наприклад, Полтавською губернською комісією були врятовані фонди Губернської палати держмайна, Казенної палати, міських ратуш, магістратур, судових установ XVIII–XIX ст., ревізькі казки XVIII – середини XIX ст. [ЦДАВОУ. Ф. 14, Оп. 1. Спр. 17. Арк. 373–374 зв.]. ОВАК намагалася втручатися в діяльність усіх відомих комісій з «вилучення непотрібних архівних матеріалів», які керувалися лише власними потребами, а не інтересами архівної справи. Водночас, як вважають історики, ОВАК фактично санкціонувала масове знищення документів банків, нотаріальних контор, залізничних управлінь кінця XIX – початку XX ст. Це пояснювалося насамперед низьким фаховим рівнем співробітників деяких губернських комісій, які залучалися до розбирання історичних документів, та недостатнім рівнем організаційно-методичної допомоги їм з боку ОВАК.

Отже, ОВАК відіграла у розвитку архівної справи в Україні подвійну роль. Вона зробила помітний внесок у припинення відомчого свавілля щодо вилучення архівних документів, завдяки чому збережено значну частину цінних історичних документів. З іншого боку, саме ОВАК та її місцеві органи санкціонували знищення архівних документів, що можна пояснити реаліями того часу (паперовий голод, брак приміщень та кваліфікованих кадрів архівістів, загальна неграмотність та нерозуміння більшістю пересічних громадян значення архівів для історії).

Безпосереднє відношення до розвитку архівної справи мала також Комісія для вивчення історії Жовтневої революції і Комуністичної партії (Істпарт), створена як аналог російської Комісії для збирання та вивчення матеріалів з історії Жовтневої революції та історії РКП у 1921 році. Згодом ця комісія була реорганізована в Інститут історії партії при ЦК КП(б)У. Подібно ОВАК, Істпарт не був за статусом архівною установою, але відповідав намаганням компартії встановити монополію на документи з історії КП(б)У та революційного руху в УСРР.

На першому ж засіданні Істпарту 30 березня 1921 р. зазначено, що «первой задачею Истпарта и руководимого им Вукописа – поставить охрану существующих архивных материалов и принятие срочных мер против уничтожения их» [ЦДАГОУ. Ф.1, Оп. 20, Спр. 600. Арк. 1]. Текст цього протоколу свідчить про введення до складу Президії Вукопису голови республіканського Істпарту М. Скрипника [ЦДАГОУ. Ф.1, Оп. 20, Спр. 600. Арк. 1 зв.].

Крім того, в протоколі засідання подано визначення самого поняття «історія компартії та революції»: «история всех образований, предшествовавших образованию Компартии и под Украинской Революцией не только Октябрьскую и Ноябрьскую Революцию, но и весь предшествовавший ход массового пролетарского движения, подготовивший Украинскую Пролетарскую Революцию» [ЦДАГОУ. Ф.1, Оп. 20, Спр. 600. Арк. 1]. Істпарт отримав право збирати та організовувати зберігання документів, створювати місцеві органи та постійні представництва і направляти на роботу туди своїх співробітників. Тобто, з самого початку своєї діяльності Істпарт вважав Вукопис підпорядкованою йому установою та фактично керував його роботою.

У січні 1922 р. відповідно до постанови ЦК РКП(б) «Про організацію обласних і губернських бюро Істпарту» створено губернські бюро Істпарту, до завдань яких входило виявлення та описування місцевих жандармських та інших губернських і повітових архівів, нагляд за їх зберіганням, створення історико-революційних архівів і музеїв, проведення організаційно-пропагандистської роботи.

Для цього працівники місцевих бюро істпартів контролювали роботу архівних установ з виявлення та збирання архівних документів історико-революційного змісту, до яких були віднесені як цілі фонди, так і окремі документи, що висвітлювали революційні події, робітничий рух, селянські повстання та діяльність місцевих парторганізацій в конкретному регіоні. Систематично проводилося уточнення складу джерел, їх виявлення, зберігання та впорядкування. Накопичені документи з цієї тематики склали підґрунтя роботи, переважно пов'язаної з революційними ювілеями. Контроль здійснювався шляхом введення членів істпартів до складу архівних установ.

Крім того, працівники місцевих бюро істпартів приводили в порядок партійні архіви та здійснювали запис мемуарів ветеранів партії. Тобто, працівниками істпартів вперше застосовувалася методика, яка в другій половині XX ст. отримала назву «усна історія».

Упродовж 1921–1922 рр. при Полтавському, Катеринославському, Подільському, Миколаївському, Київському, Волинському, Харківському, Чернігівському, Донецькому губкомах КП(б)У та в Єлисаветградському окрузі створені бюро Істпарту. Заснування ж губернських комісій ОВАК відбувалося вкрай незадовільно. Істпарті, як правило, в своїх штатах мали завідувача та секретаря. Інші члени бюро (переважно це були ветерани партії та учасники революційного руху) працювали на громадських засадах. Керівник Істпарту М. Іванов у своїх звітах до ЦК КП(б)У повідомляв, що молоді члени партії не погоджувалися займатися архівною роботою, мотивуючи це тим, що їх ще рано «здавати в архів» [ЦДАГОУ. Ф.1, Оп. 20, Спр. 2498. Арк. 1].

Через тяжкий стан архівів та брак кваліфікованих кадрів українському Істпарту фактично надано права архівного управління – організовувати центральні й місцеві архіви та музеї революції, розподіляти та переміщувати архівні й музейні матеріали [Комаров Н. С., 1956 : 112].

1920 р. створено Слобожанський архів революції в Харкові, який в січні 1922 р. реорганізовано в Центральний архів революції. Він формально підпорядковувався Головарху УСРР, а фактично – Істпарту.

Крім того, документи з історико-революційної тематики зосереджувалися в історико-революційних відділах державних історичних архівів, завідувачі та співробітники яких призначалися та затверджувалися істпартами.

Згодом Істпарт змінив форми керівництва архівною справою через введення до Ради Укрцентрархіву (нова назва Головаху) двох представників Істпарту, що дозволяло йому продовжувати контролювати архівну систему. [ЦДАГОУ. Ф.1, Оп. 7, Спр. 28. Арк. 22],

У листі до ЦК КП(б)У від 28 березня 1925 р. завідувач Укрцентрархівом С. Тетін наголошував: «...я никак не могу изжить ежедневного, даже я бы сказал ежечасного мелочного вмешательства тов. Иванова (керівника Істпартом) во внутреннюю работу Укрцентрархива» [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп. 20. Спр. 1773. Арк. 11]. Керівник Істпарту М. Иванов пояснив такий контроль тим, що до призначення С. Тетіна на посаду завідувача Укрцентрархіву архівною справою України фактично керував безпартійний Д. Багалій, який «естественно не мог взять на себя ответственности и при решении, а главное, при выполнении решений по многим вопросам» [ЦДАГОУ. Ф.1. Оп. 20. Спр. 2022. Арк. 12–14]. До того ж він підкреслив, що Істпарт і надалі буде «цікавитися» архівами, особливо тими, де будуть зосереджуватися партійні документи, «на которые не распространяется еще совсем «власть» Укрцентрархива» [Збірник узаконень, розпоряджень і інструкцій в архівній справі, 1926 : 14].

Нове положення про Істпарт ЦК КП(б)У та «Положення істпартвідділу окружного комітету партії» 1926 р. покладали на Істпарт ЦК КП(б)У координацію всієї науково-дослідної роботи з історії партії та загальне керівництво Укрцентрархівом і Музеєм революції УСРР. [ЦДАГОУ. Ф.1, Оп. 6. Спр. 136] Так, Істпарт ЦК КП(б)У по суті отримував право постійно втручатися в організацію архівної справи.

16 квітня 1929 р. за вказівкою ЦК ВКП(б) Ленінградський, Український та Закавказький істпарти були реорганізовані в інститути історії партії та революції. Рішенням ЦК КП(б)У від 26 липня [ЦДАГОУ. Ф.1, Оп. 6. Спр. 136. Арк. 134] та постановою Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК) від 7 серпня 1929 р. при Інститут історії партії та Жовтневої революції на Україні при ЦК КП(б)У створено спеціальний підрозділ – Єдиний партійний архів (ЄПА) КП(б)У [Культурне будівництво в Українській РСР. Т. 1, 1960 : 112]. У положенні про Інститут визначено документальний склад ЄПА: документи ЦК і ЦКК КП(б)У, ЦК ЛКСМУ, ліквідованих партійних і комсомольських комітетів, комуністичних фракцій громадських організацій.

Так, з 1929 р. до 1991 року в Україні паралельно з системою державних архівних установ, які підпорядковувалися Укрцентрархіву, діяла система партійних архівів, яка, безумовно, стала знаряддям у політико-ідеологічній боротьбі компартії. Існування мережі партійних архівів спричинило двозначність поняття «Єдиний державний архівний фонд». Згодом ця назва була замінена на «Державний архівний фонд».

Істпарт не залишав без уваги й питання щодо кадрового забезпечення українських архівів. Йому надано право призначати завідувачів і комісарів у всі наявні архіви та музеї, та в ті, що створювалися. В. Максаков у своїй роботі «Архивное дело в первые годы Советской власти» зазначив: «Не в меньшей мере чем в РСФСР, на Украине в это время приходилось иметь дело с историками и архивистами буржуазно-дворянского и буржуазно-националистического лагеря, такими, как братья Грушевские, Василенко и др. Вот почему охрана и использование наиболее важных архивов, имеющих историко-революционное значение, были поручены в то время Истпарту ЦК КП(б)У» [Максаков В. 1959 : 147].

Текст секретного доповнення до обіжника Істпарту СРСР № 5 від 23 лютого 1926 р. свідчить про те, що комуністи дуже уважно відносилися до опрацювання архівних документів «всех родов и периодов, в том числе и архивов Октябрьской революции и партийных архивов». Пропонувалося перевіряти осіб, які направлялися на роботу до архівних установ, «причем посылать на эту работу в архив нужно исключительно членов ВКП(б)» [ЦДАГОУ. Ф. Оп. 20. Спр. 2498. Арк. 1].

За словами професора Р. Пирога, системи партійних і державних архівів «співпрацювали, більше того – остання (Головарх) формувалася в лоні першої» [Нариси історії архівної справи в Україні. 2002 : 428]. Слід зазначити, що на момент створення Головного архівного управління (Головарху) влітку 1921 року в Україні працювали архівні установи, місцеві та центральні органи Вукопмису, які створили умови для організації Головарху, у той час як Істпарт існував всього декілька місяців. На нашу думку, участь Істпарту в створенні Головного архівного управління

обмежилося призначенням на керівну посаду цієї установи М. Скрипника, хоча фактично, як вже зазначалося, архівну справу в Україні очолив Д. Багалій, який був заступником М. Скрипника. Наступним офіційним керівником Головарху став колишній голова Катеринославського істпарту М. Рубач. Так, Істпарт здійснював загальний політичний контроль над архівною системою України.

Діяльність Істпарту має позитивний та негативний аспекти. До позитивного слід віднести те, що завдяки діяльності Істпарту збережено значну кількість архівних матеріалів, серед яких були дореволюційні фонди та фонди, які досить умовно можна віднести до документів з історії компартії та революційних рухів. Крім того, завдяки посередництву Істпарту ЦК компартії сприяв роботі керівних архівних органів – Головарху та Укрцентрархіву.

Негативним аспектом у діяльності Істпарту можна вважати його втручання в роботу архівних установ та контроль за їх роботою, відволікання кваліфікованих кадрів архівістів на вирішення відомчих проблем, залучення до архівної системи політично заангажованих працівників.

Отже, формування архівної системи України відбувалося в складних умовах післяреволюційної та повоєнної розрухи, паперового голоду, паралельності в керівництві архівами України, тиску партійно-командної системи, існування двох складових сукупної архівної спадщини українського народу – партійних і державних архівів, що спричинило двозначність поняття «Єдиний державний архівний фонд», недостатньої кількості кваліфікованих кадрів архівістів та нерозуміння з боку керівництва країни та переважної більшості громадян цінності архівних документів для історії.

Подяка. Висловлюємо щирі вдячність членам редколегії журналу за конструктивні поради, надані в процесі підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримували фінансової підтримки для проведення дослідження і публікації цієї статті.

Джерела та література:

Багалій, Д. І. (1927). *Автобіографія. 50 літ на сторожі української науки та культури*. Київ: УАН. 163.

Комаров, Н. С. (1956). К истории Института Ленина и Центрального партийного Архива (1919–1931 гг.). *Вопросы истории*. 10. 181–191.

Культурне (1960). *Культурне будівництво в Українській РСР: Важливі рішення Комуністичної партії і Радянського уряду*. (1960) Збірник документів. Т. 1. Київ: Політвидав України. 881.

Максаков, В. (1959). Архивное дело в первые годы Советской власти. Москва. 160.

Нариси (2002). Нариси історії архівної справи в Україні. Київ. 612.

Положення (1926). *Положення про Центральне Архівне Управління УСРР (Укрцентрахів) та його місцеві органи*. Збірник узаконовень, розпоряджень і інструкцій в архівній справі. Вип. 1. 13.

Собрание (1920). *Собрание Узаконовений и распоряжений Всеукраинского революционного комитета*. Харьков. 245.

ЦДАВОУ – Центральний державний архів вищих органів влади та управління України.

ЦДАГОУ – Центральний державний архів громадських об'єднань України.

Наталія Московченко

Национальный транспортный университет (Украина)
кандидат исторических наук, доцент

Юрий Палеха

Национальный транспортный университет (Украина)
кандидат исторических наук, профессор

Наталія Зозуля

Национальный транспортный университет (Украина)
кандидат филологических наук, доцент

Организация архивного дела в Украине в условиях бумажного голода

Аннотация. Целью статьи является освещение на основе архивных документов, опубликованных источников и исследований современных историков условий, в которых происходило формирование современной архивной системы Украины. **Методология исследования** основана на принципах историзма, объективности и системности. Используются общенаучные и специальные методы: количественный, хронологический,

ретроспективный, историографический анализ, обобщение. **Научная новизна** работы заключается в комплексном анализе архивных и опубликованных источников по теме исследования и сопоставление этой информации. Авторы дали объяснение понятию «бумажный голод», определили причины его появления и дали оценку потерям, которые понесли украинские архивы в годы бумажного голода. В работе освещены как позитивные, так и негативные стороны деятельности учреждений, которые были причастны к созданию и развитию сети архивных учреждений на территории Украины и фактически осуществляли руководство архивным делом Украины, уделив особое внимание деятельности Истпарта. **Выводы.** Формирование современной архивной системы Украины происходило в 1920–1930-х годах в условиях послевоенной и послереволюционной разрухи, а также в условиях бумажного голода и давления партийно-командной системы, что привело к созданию двух параллельных архивных систем – государственной и партийной – и привело к двусмысленности понятия «Единый Государственный Архивный Фонд».

Ключевые слова: архивная система, архивные фонды, Вукопмис, бумажный голод, ОБАК, Истпарт.

Nataliia P. Moskovchenko

National Transport University (Ukraine)
PhD (History), Associate Professor

Yurii I. Palekha

National Transport University (Ukraine)
PhD (History), Professor

Nataliia Ju. Zozulia

National Transport University (Ukraine)
PhD (Philology), Associate Professor

Organization of Archival Business in Ukraine in Conditions of Paper Deficit

Abstract. The purpose of the article is coverage based on information of archival documents, published sources and research of modern historians of conditions, which was the formation of the modern archival system of Ukraine. **The research methodology** is based on the principles of historicism, objectivity and systematics. General and special research methods : quantitative, chronological, retrospective, historiographical analysis, generalization are used. **The scientific novelty** of the work is comprehensive analysis of archival and published sources on this topic research and comparison of this information. The authors gave an explanation to the concept of «paper famine», identified the causes of its occurrence and gave assessment of the losses suffered by the Ukrainian archives during the years of the paper famine. In the work both the positive and negative aspects of the activities of institutions, who were involved in the creation and development of a network of archival institutions on territory of Ukraine and actually managed the archives Ukraine are highlighted , paying special attention to the activities of Eastpart. **Conclusions.** The formation of the modern archival system of Ukraine took place in the 1920s and 1930s years in the postwar and post-revolutionary devastation, as well as in the conditions of paper famine and the pressure of the party-command system, which led to creation and existence of two parallel archival systems - state and party and caused ambiguity in the concept of «Unified State Archival Stock».

Key words: archival system, archival funds, AUCPAMAN, paper deficit, SAUAC, Eastpart.

References:

- Bagalii, D. I.** (1927). Avtobiografiia. 50 lit na storozhi ukrainskoi nauky ta kultury. [Autobiography. 50 years on guard of Ukrainian science and culture]. Kyiv: UAN. 163. [in Ukrainian].
- Komarov, N. S.** (1956). K istorii Instituta Lenina i Tsentralnogo partiinogo Arhiva (1919–1931 gg.). [To the history of the Lenin Institute and the Central party Archives (1919–1931)]. Voprosy istorii. 10. 181–191. [in Russian].
- Kulturne** (1960) Kulturne budivnytstvo v Ukrainskii RSR. [Cultural construction in the Ukrainian SSR]. Vazhlyvi rishennia Komunistychnoi partii i radianskogo uriadu. Zbirnyk dokumentiv. T. 1. Kyiv: Politytdav Ukrainy. 881. [in Ukrainian].
- Maksakov, V.** (1959). Arhivnoe delo v pervye gody Sovetskoi vlasty. [Archival work in the first years of Soviet power]. Moskva. 160. [in Russian].
- Narysy** (2002). Narisy istorii arhivnoi spravy v Ukraini. [Essays on the history of archival business in Ukraine]. Kyiv. 612. [in Ukrainian].

Polozhennia (1926). Polozhennia pro Tsentralne Arhive Upravlinnia URSR (Ukrtsentarhiv) ta yogo mistsevi organy. [Regulations on the Central Archival Administration of the USSR (Ukrcentrarkhiv) and its local authorities]. Zbirnyk uzakonen, rozporiadzhen i instruktsii v arhivnii spravi. Vip. 1. 13. [in Ukrainian].

Sobraniie (1920). Sobraniie Uzakonenii i rasporiazhenii Vseukrainskogo revoliutsyonnoho komiteta. [Collection of Legislation and orders of the All-Ukrainian revolutionary committee]. Harkov. 245. [in Russian].

TSDAGOU – Tsentralnyi derzhavnyi arhiv gromadskykh obyednan Ukrainy [**CSAPAU** – Central State Archive of Public Associations Of Ukraine]. [in Ukrainian].

TSDAVOU – Tsentralnyi derzhavnyi arhiv vyshchih organiv vlady ta upravlinnia Ukrainy [CSAHAMU – Central State Archive of the highest authorities and management of Ukraine]. [in Ukrainian].

Статтю надіслано до редколегії 18.07.2021 р.

Статтю рекомендовано до друку 23.08.2021 р.